

השלום שייוולד מן הרוח

מ ל י ל ה ה ל נ ר - א ש ד

עבודת השלום תובעת אקטיביזם רוחני: ללמוד להרגיש כאב, להכשיר את הלבבות, לרפא את האמון השבור. עמותת ה"סולחה" מכנסת מעגלי הקשבה של ישראלים ופולסטינים המעניקים מקום למסורות הדתיות שלהם ולסיפוריהם האישיים. כפי שמלמד הזוהר, רק כך, במפגש פנים אל פנים ולב אל לב, תתאפשר השראת שכינה ויוכל השלום לשרות בינינו

המעשה, כך גם בזוהר: התלמידים באים אל רשב"י כדי לבקש גשם. חיש קל מתברר שהורדת גשמים היא עניין פשוט עבור השמאן הגדול רשב"י. אלא שלדבריו, היעדר הגשם מעיד על מצוקה גדולה יותר, תיאולוגית וקוסמית: מצוקת המרחק והנֶ-תק בין הזכר והנקבה האלוהיים, הקב"ה והשכינה, ומצוקת היעדרה של השכינה מתוך חבורת החכמים.

באמצעות מדרשי פסוקים, תמונות מיתיות ודברי בקשה ותור־כחה, מלמד המורה הגדול את תלמידיו מה גרם למציאות זו של יובש רוחני במרחבי המציאות הסמויים מן העין, וכיצד יזכו לחוויה של שפע בתוך החבורה שלהם. הוא מורה להם שכדי להיות חבורה שבה שוכנת השכינה, כזו הזוכה לממש את הפסוק "הִנֵּה מֵה טוֹב וּמֵה נְעִים שְׁבֵת אֲחֵים גַּם יְחָד" (תה-לים קלג א), צריכים להתקיים בין בני החבורה יחסי אחווה ורעות. עליהם לעמוד כל אחד מול זולתו ביחסי פנים אל פנים, יחסי חיבה ואהבה, כמו שני הכרובים הניצבים על הכפורת בקודש קודשים. רשב"י הזוהרי רומז לדברי התלמוד (בבלי קידושין, ל ע"ב), כשהוא מלמד את תלמידיו כי רק אם יקיימו תנאי זה של ראיית הפנים ההדדית, יוכלו לעבור ממצב של אנשי מלחמה המבקשים לערוך קרב ולהרוג זה את זה – גם אם קרב מילולי של תלמידי חכמים – לאוהבים הנמצאים יחד בשלום ובאחווה. רק במצב זה תצטרף גם השכינה ותשרה בין החברים. או אז יזכה גם העולם לחוויית הטיפות המרוות של גשם רוחני.

את הסצנה הזאת, הפותחת את הסיפור הזוהרי, חותם רשב"י בדברים הבאים לבני החבורה, תלמידיו: "ואתם החברים – כמו

"בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ" (תהלים לד טו)...
ר' שמעון בן אלעזר אומר: אם יושב אדם במקוֹ-
מו ושותק, היאך רודף שלום?
אלא יצא ממקומו ויחזור בעולם וירדוף שלום
שנאמר "בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ".

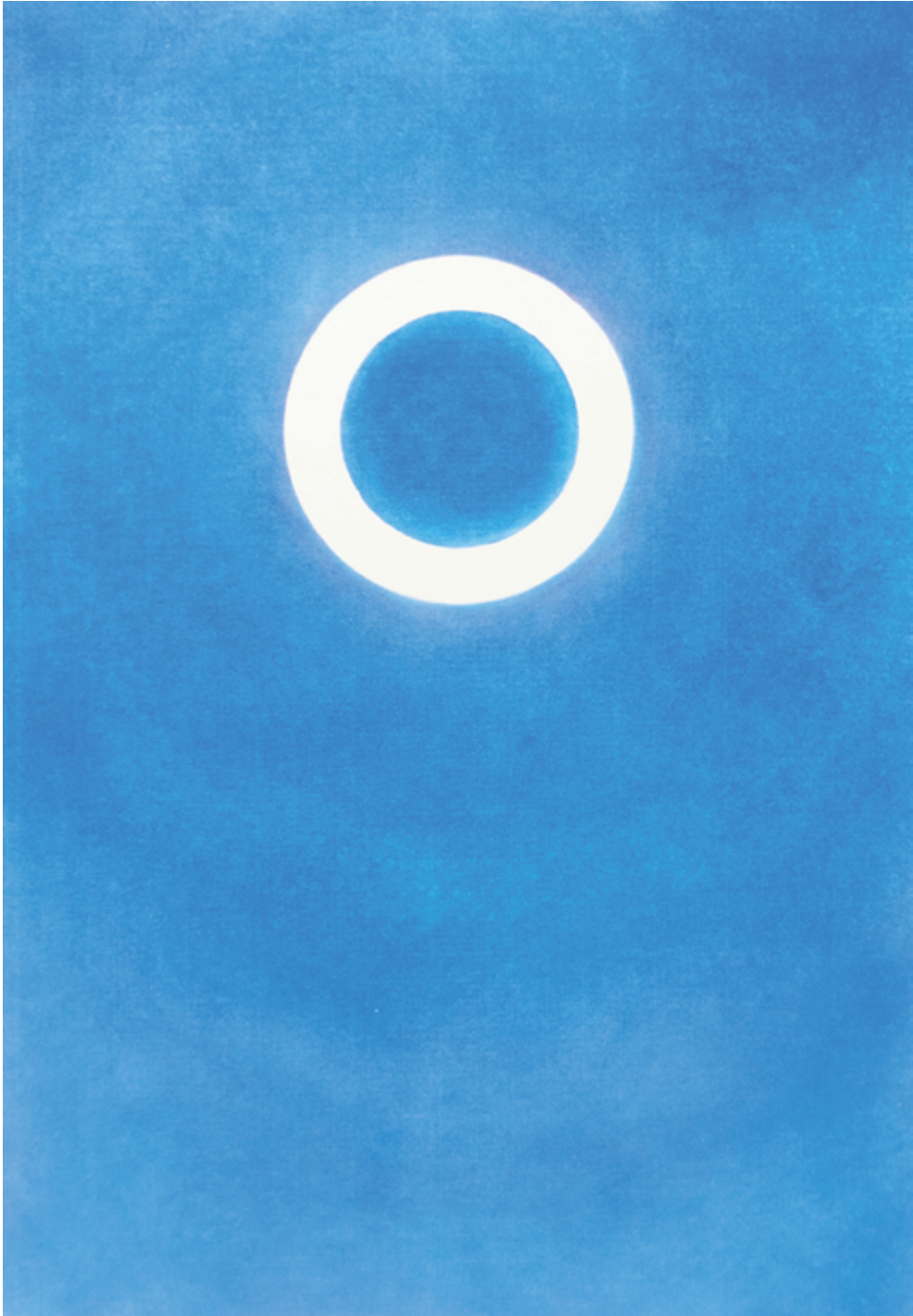
מדרש אבות דרבי נתן, יב א

אין שלום בארץ במשך שנים כה רבות, עד שלעיתים הופכת המילה "שלום" למילה ריקה, רעיון רחוק או דבר־מה המונח שְׁכֹחַ באחורי התודעה. בעיתות מל־חמה – הס מלהזכיר כלל. אך עלינו לדבר שלום, לחלום שלום, לעשות מעשי שלום – כדי להיות ראויים להיות ילדיו של מי שהשלום שלו.

בעולמי שלי עשיית שלום וחלימת שלום נובעות מתמונות, מסיפורים ומרעיונות מעולם הספרות היהודית, ובעיקר מעוֹלָם הזוהר ותורת הסוד היהודית שאותם אני אוהבת, חוקרת ומלמדת.

אֲדַבְּרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ

בספר הזוהר, בפרשת "אחרי מות", מובא סיפור ארוך ומופלא על רשב"י (ר' שמעון בר יוחאי) וחבורתו. הסיפור פותח בהלי־כתם של כמה מבני חבורת החכמים אל ר' שמעון בעת בצורת, כאשר העולם צריך לגשם. בדומה לסיפורי חז"ל, המתארים כיצד בעת מצוקת גשמים פונים האנשים לחכמים ולאנשי

קארן דולב, תכלת (Lapis Lazuli), 2023, פסטל רך על נייר, 100x100 ס"מ

צבעונית של הרדינבאו. כך, בלב האלימות יצרנו אי של שלום שבו שוחחנו, יהודים וערבים, התפללנו, למדנו, בכינו ורקדנו. וידעתי – כאן מקומי. כך החלה לפעול ה"סולחה".

מאז, במשך עשרים וחמש שנים, פועלת עמותת ה"סולחה" לקיום מפגשים בגובה העיניים בין ישראלים לפלסטינים, בעיקר תושבי השטחים.

ה"סולחה" נטלה על
עצמה את המשימה של
השבת הפנים לכולנו.
השבת הפנים על ידי
מפגש אמיתי וחי עם
אנשים מן הצד השני, על
ידי הקשבה לסיפורים
האישיים והקולקטיביים
שעיצבו אותנו, ישראלים
ופלסטינים, על ידי
ההיזכרות באנושיותנו
המשותפת כברואים
בצלם אלוהים

לומדים להרגיש

הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא מורכב, עקוב מדם ורווי רגשות פחד ושנאה. הסכנה הגדולה הטמונה במצב כזה היא דהומניזציה של האנשים החיים בצד אחד של המתרס על ידי הנמצאים בצידו האחר – יהודים נגד פלסטינים ופלסטינים נגד יהודים. הפחד, האיבה והשיח הקיצוני הולכים ומוחקים את פניהם האישיות והייחודיות של בני אדם. כאשר העומד

שהייתם בחביבות, באהבה, מקדמת דנא, כך גם מכאן והלאה אל תפרשו זה מזה, עד שהקדוש ברוך הוא ישמח עמכם ויקרא עליכם שלום, ויימצא בזכותכם שלום בעולם. זהו שכתוב: (תהלים קכב ח) "לְמַעַן אֶחֱי יִרְעֵי אֲדָבָרָה נָא שְׁלוֹם בְּךָ" (זוהר ח"ג, נט ע"ב; בתרגום).

המשימה תובענית. עלינו, בני האדם, להכיר במצב הבלתי מתוקן שבעמידה אלו מול אלו כלוחמים בקרב המוכנים להרוג זה את זה; ללמוד את מקורותיו הגלויים והסמויים של מצב זה; להצליח להתייבב האחד אל מול פני האחר, פנים בפנים; למצוא את האהבה בפני האחר; לפנות בינינו מקום לשכינה ולהשתתף במשימה של ריבוי השלום בעולם. על פי הזוהר, השלום והבאת שלום כרוכים בעבודה רוחנית: השראת שכינה, הגברת נוכחות פניה הנקביות של האלוהות במציאות, היכולת לראות את פני האחר ולאזן ולחבר בין הזכרי לנקבי.

כמובן, הסיפור הזוהרי פונה במקורו לגברים יהודים בתביעה זו. בני עלייה, המקובלים, הם הנמענים של התורות הזוהריות על אודות פנים, אהבה, אחווה ושלום. אבל היום, בעולמי שלי, הזוהר הוא גם שלי, והסיפור הזה טוב מכדי להשאיר אותו רק בין דפיו של הזוהר, ידוע ואהוב רק ליודעי ח"ן. הסיפור הזה מלווה אותי כל חיי ומפנה אליי את השאלות הללו, בתוך המציאות שבה אני חיה. כיצד משרים שכינה? כיצד מחוללים מצב של פנים אל פנים? כיצד מביאים שלום לעולם?

אי של שלום

מאז שעמדתי על דעתי, היו הכיבוש ועוולותיו נושא כואב ומייסר עבורי. השתתפתי בחוגים שונים של השמאל הרדיקלי מאז ימי נערוטי. הייתה זו חניכה מעניינת, אך מעולם לא הרגשתי קשר עמוק לשפות האידיאולוגיות המרקסיסטיות או לשפת זכויות האדם המופשטת שעמדו במרכז השיח של החוגים הללו. ההתנגדות שלי נבעה ממקום אמוני ורוחני. הכיבוש נתפס אצלי כחילול השם, חילול התורה, חילול כבוד האדם, חילול כל מה שנראה לי קדוש ואהוב ביהדות כפי שהנחילו לי אותה אבי ואימי. הכוחנות, האלימות, הנישול, ההתכחשות והביזוי שהייתי עדה להם בהתנהגות של ישראלים כלפי פלסטינים חרטו בנפשי צלקת בל תימחה. הכיבוש נקשר אצלי לחטאים שחטאה יהודה, שאין עליהם תשובה וכפרה. "עַתְּ אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לֹא" (קהלת ח ט) – רע לשולט ורע לנשלט.

בשנת 2000, בעיצומם של אירועי האינתיפאדה השנייה, זימן אותי חברי גבי מאיר לגליל, לאירוע מיוחד במינו. דווקא עכשיו, הוא אמר לי, כשהכול סוער ואלים, עלינו להיפגש זה עם זה, יהודים וערבים. גבי, איש בעל חזון נבואי ופואטי, כינס יחד אוסף מנהיגי דת יהודים וערבים, מוזיקאים נהדרים ורוח

מולנו הוא "אויב" ולא אדם, בעל פנים, קל יותר לפגוע בו ואף להורגו. אך מעשה הנישול של אדם מאנושיותו פוגע עמוקות אף בנפש המוחק. ה"סולחה" נטלה על עצמה את המשימה של השבת הפנים לכולנו. השבת הפנים על ידי מפגש אמי-תי וחי עם אנשים מן הצד השני, על ידי הקשבה לסיפורים האישיים והקולקטיביים שעיצבו אותנו, ישראלים ופלסטינים, על ידי ההיזכרות באנושיותנו המשותפת כברואים בצלם אלוהים.

אנשים בני כל הדתות
היושבים על אדמה
זו נושאים בליבם את
הסיפורים העתיקים
של מסורותיהם, ואלו
משמשים במפגשים שלנו
חומר ליצירת סיפור חדש,
תפילה וברכה. אנו זקוקים
עד מאוד לעתיקה חדשה
הזה כדי לייצר תקווה

אנו, חברי ה"סולחה", ישראלים ופלסטינים, מכירים בכך שכל פתרון פוליטי של הסכסוך מחייב פעולה מקדימה של הכשרת הלבבות. לכל הסדרה פוליטית עתידית צריך להיות תוכן אנושי חי של אמון, חברות ושלוש. בסופו של דבר אנו, בני האדם משני צידי המתרחס, צריכים למצוא דרך אלו אל אלו.

בשנים הראשונות התמקדה פעילות ה"סולחה" בהפקת פסטיבלים גדולים של כמה ימים, שהוקדשו למעגלי הקשבה, ללימוד, לשיחה ולטקסים, ובליחות נפתח המרחב למוזיקה, לטקסי "זיכור" סופיים ולדיקה. לאחר עשור שינתה ה"סולחה" את כיוון פעילותה. כעמותת grass roots נטולת מימון,

הפועלת מתחת לרדאר של כלי התקשורת, בחרנו לעבור לסגנון צנוע יותר ולכנס פעם בכמה שבועות מפגשים אינטימיים. מפגשים אלו של ה"סולחה" מתקיימים בישראל ובשטחים, ובליבם תמיד מתקיים מעגל הקשבה. בתוך האלימות, הכעס והתסכול, מצאנו שדיון על עמדות אינו משרת את כוונותינו, שכן בתוך דקות ספורות הופכת השיחה לזירת מאבק. במעגלי ההקשבה, שמקורם בתרבות הילידית בארצות הברית, נוצר מרחב מוגן ובטוח. לכל מעגל יש שני מנחים, דוברי עברית ועברית, המפנים למשתתפים שאלה מנחה. חפץ כלשהו, המקנה למי שמחזיק בו את זכות הדיבור, עובר בין היושבים במעגל, וכל אחת ואחד מוזמנים לענות באופן אישי לשאלה שנשאלה. הדוברת או הדובר מתבקשים לדבר מתוך ההווה של המעגל – לא להסביר קו רעיוני או אידיאולוגי, אלא להתאמץ ולדבר מהלב, מתוך חוויה אישית של נוכחותם בתוך המפגש. תפקידם של שאר המשתתפים הוא להקשיב הקשבה אקטיבית, באוזני הבשר ובקשב הלב. אין להפריע או להגיב למילותיהם של הדוברת או הדובר. אט-אט כל יושבי המעגל מדברים, כשבלנות רבה נדרשת לתרגום של כל סיפור מעברית לערבית ולהפך. אנו לומדים לדבר מן הלב. אנו לומדים להקשיב. אנו לומדים להרגיש.

סיפורים עתיקים וחדשים

ארגונים רבים העוסקים בסכסוך הישראלי-פלסטיני פועלים בזירה הפוליטית והחוקתית, אחרים עוסקים בהידברות, בהסכמות ובנרטיבים, וכל אלו מבורכים ונצרכים עד מאוד. ה"סולחה" הולכת בדרך אחרת, של אקטיביזם רוחני. בליבה נמצא המפגש האנושי עצמו של בני אדם, בשר ודם ורוח; האומץ, הרצון והמאמץ להתייצב כבני ובנות אדם אלו מול אלו, פנים אל פנים ולב אל לב. הכוח הניצב בלב המפגש ומאפשר אותו הוא רוח האדם, שהיא מתנת אל לכולנו.

אומנם אין ספק שהדתות, כפי שהן פועלות את פעולתן בזמנים אלו בעולם, מהוות כוח מפריד המייצר עוינות ואיבה. אך עם זאת, ברבות השנים גילינו את החשיבות הגדולה שיש לאמונה באלוהים עבור הבאים למעגלי ההקשבה, את הכוח שיש לסיפורים המקודשים של המסורות השונות ואת הרצון להתפלל, לברך ולהתברך. אנשים בני כל הדתות היושבים על אדמה זו נושאים בליבם את הסיפורים העתיקים של מסורותיהם, ואלו משמשים במפגשים שלנו חומר ליצירת סיפור חדש, תפילה וברכה. אנו זקוקים עד מאוד לעתיקה חדשה הזו כדי לייצר תקווה.

לצד הסיפורים המקודשים, לא פחות חשובים הזיכרונות האישיים שנושאים בתוכם משתתפי המפגשים. לעיתים רבות הזיכרונות והסיפורים העולים במעגלים קשים וכואבים מאוד

קארן דולב, ענבר (Amber), 2023, פסטל רך על נייר, 100x100 ס"מ

איבדנו בחדשים הללו – את תחושת הבית, הביטחון, האמונה באדם, תחושת היציבות, האוריינטציה והאופק. המפגשים היו מלאי דמעות. אנשים בכו על בני משפחותיהם שנהרגו בישׁ־ ראל ובעזה, על ילדיהם המשרתים בצבא, על סיוטי הפלס־ טינים, על חרדות הישראלים. על הדם הרב, הדם הרב כל כך, הנשפך אל תוך האדמה שעליה חיים כולנו.

המפגשים שמרו את
ליבי לבל ישקע ויטבע
בצער. חשתי שהשכינה
עומדת ובוכה, ממאנת
להינחם על מעשי ילדיה,
בני האדם, החיים על
האדמה הזאת. השכינה
והאנושיות שעליה היא
מופקדת נדמו לי כציפור
ענקית, יפהפייה, פצועה
ושותתת דם שעלינו
להציל ולרפא, עבור כולנו

הרגשתי שהמפגשים הללו שמרו את ליבי לבל ישקע ויטבע בצער, שמרו את נוכחות השכינה בחיי. חשתי שהשכינה עומדת ובוכה, ממאנת להינחם על מעשי ילדיה, בני האדם, החיים על האדמה הזאת. השכינה והאנושיות שעליה היא מופקדת נדמו לי כציפור ענקית, יפהפייה, פצועה ושותתת דם שעלינו להציל ולרפא, עבור כולנו.

לאחר כמה חודשים מצאנו דרך להיפגש כולנו יחד. לרבים מחברינו מהשטחים היו אלו היציאות היחידות מכפריהם וממחנות הפליטים שבהם הם חיים, בשל תנאי הסגר הח־ מור המוטל עליהם. המשתתפים העלו שוב ושוב את התחושה

– כך הם חיינו בתוך העימות שותתת הדם הזה. לעיתים אלו סיפורים מיוחדים ונהדרים. כך, למשל, התרחש במפגש שבו הופנתה למשתתפים הבקשה לספר את סיפורו של מישהו ממשפחתם בעבר – הקרוב או הרחוק – שסיפור חייו מע־ ניק להם כוח בהווה, או במפגש שבו הזמנו היושבים במעגל לספר על מפגש מפתיע עם מישהו בצד השני של מתרס הס־ כסוך. בכוחם של זיכרונות אלה להנביט נבט חי מזרעי האור הטמונים בכולנו. שוב ושוב נוכחנו לדעת שבסיפורי המסורות הדתיות ובסיפורים האישיים שלנו מצויים כוחות מרפא. הסי־ פורים הללו מהווים כוח מזין לעבודת שלום בתוך גלי האלי־ מות והשנאה.

ציפור יפהפייה שותתת דם

ה"סולחה" קיבלה החלטה כי את המפגשים אנו מקיימים בכל מחיר, גם כשכוחות גדולים מנסים להפריד אותנו אלה מאלה. אנו נפגשים בתקופות שקט ובעיתות אלימות וסערה. אנחנו לא מחכים לימי אור ושמש, ומוכנים להיכנס גם אל תוך הע־ רפל, שכן כמו שאמר ר' נחמן – דווקא "שם האלהים". שנים של עבודה משותפת חיזקו והעמיקו את הקשרים האישיים בינינו ואת ההכרה שאת עבודת השלום יש להמשיך ולעשות גם כשהכול מסביב כל כך שברירי, כשהמציאות שוברת לב ומכאיבה.

אירועי הטבח הנורא של השבעה באוקטובר, החטופים היש־ ראלים בעזה, תגובת צה"ל העוצמתית וההרסנית בעזה, המ־ שבר ההומניטרי הקשה בעקבותיה, עליית קולות לאומניים קיצוניים ביותר בשני הצדדים – כל אלה איימו לשתק כל פעילות של דו־שיח ושלום. אכן, קבוצות רבות העוסקות בפ־ עילות שלום חוו משבר או שיתוק בחודשים אלו. ב"סולחה" גילינו את המתנה העצומה של יצירת קשרים אישיים רבי־ שנים. קבוצתנו עמדה במתח האיום ולא קרסה. יכולנו להמ־ שיך ולהיפגש.

אחרי השבעה באוקטובר חשנו בצורך הדחוף להתאבל, ובחרנו להתכנס ולבכות יחד. כבר כשבועיים לאחר פרוץ המלחמה כינסנו מעגל אָבְל ישראלי־פלסטיני ראשון. הבחירה ליצור מעגלי אבל משותפים באה מן ההכרה בכוחם של טקסים לכונן מרחבים רגשיים ורוחניים של קינה ובכי, הנובעים מן הסבל והצער ששותפים להם בני אדם החווים אובדן. בחוד־ שים הראשונים למלחמה ערכה ה"סולחה" מעגלים כאלו בכל שבוע. למעגלי האבל הגיעו ישראלים ופלסטינים תושבי מזרח ירושלים (תושבי השטחים מנועים מלהגיע למפגשים מתחי־ לת המלחמה ועד עתה, ועימם נשמרים הקשרים בעיקר הודות לאפשרות להיפגש בזום). כל מפגש החל בהדלקת נרות, בהק־ דשת כוונה ובתפילה. כולנו ניסינו למצוא מילים שסיבירו מה

חוסן הומני, יכולת הכלה וחמלה ושותפות אנושית. עבר-דת שלום כזו משמעה התקשות מתמדת על שמירת צלם אלוהים שבכולנו.

התלמוד הירושלמי כבר קבע כי "המקבל פני חברו כאילו מקבל פני שכינה" (ירושלמי עירובין, ה א). הוזהר ממשוך וקו"בע כי המפגש של פנינו עם פני האחר הינו כגילוי פני שכינה בעולם. פני הצדיקים, אומר הוזהר (ופניהם של כל בני האדם, אומרת אני) נקראים פניה של השכינה. "ומדוע נקראים פני שכינה? מפני שהשכינה מסתתרת בתוכם. היא בסתימות והם בגילוי, מפני שאלו הקרובים לשכינה נקראים פניה" (זוהר ח"ב, קסג ע"ב; בתרגום). השכינה עצמה נסתרת, ואילו פנינו האנו"שיות הן האופן שבו היא מתגלה במציאות. צאו ודמיינו מכאן שפני בני האדם כולם הן דיוקנה של השכינה.

כעת נוכל להבין את בקשתו של רשב"י מתלמידיו בסיפור הוזהרי שבו פתחנו. עליהם להיפגש אלו עם אלו "פנים בפנים", כדי שהשכינה תימצא ביניהם. עבודי זהו מקור ההשראה לשנים רבות של מעגלים, שבהם נפגשים בני אדם פנים בפנים. הדרך לשלום כל כך רחוקה. הלוואי ששיבתנו פנים בפנים תביא לרגעים של השראת שכינה, של שבת אחים ואחיות גם יחד על הארץ הזאת. שנזכה שייקרא עלינו שלום, ויימצא בזכותנו ולו מעט שלום בארץ.

העזה כי מחוץ לחדר גואים גלים עצומים של עוינות, גזענות ואיבה, ואנו מסרבים לתת להם לחדור למעגל. בשנה החולפת חזרה שוב ושוב במעגלים השאלה המנחה: "מהו הדבר שהכי מפחיד אותך באופן אישי בחודשי המלחמה האלו?" גילינו עד כמה פחדיהם של ישראלים יהודים שונים מפחדיהם של פל"סטיניים בתקופה זו, וכיצד כאשר כל אחד סגור בתוך קהילתו, קשה אפילו לדמיין את פחדיו העמוקים של הצד השני. שי"תופם של סיפורים, עדויות וזיכרונות אפשר פורקן של רגשות ודמעות בתוך מעגל תומך של הקשבה. לעיתים מרובה מספר הפלסטיניים ממספר הישראלים, ולפעמים נדמה לי שהגברים הפלסטיניים מגיעים כדי לבכות, כי כאן מותר; שהנשים הפל"סטיניות והישראליות באות כדי להיות יחד; שישאלים רבים באים כפעולה של סירוב לכוחם העצום של הדיבור המלחמתי ושל הסיסמאות של זמן מלחמה.

פנים בפנים

כבר שנים אני שומעת את צקצוקי הבוז של אקטיביסטים ופעילי שלום, שתוהים אם העשייה שלנו מיטיבה במשהו את תנאי חייהם של הפלסטיניים, ההולכים והופכים בלתי נסבלים מיום ליום. אני חשה את האדישות של רוב האנשים סביבי לפעילות הזאת, אדישות המלווה בחיוך סלחני או סרקסטי. אך אני כבר יודעת שפעילות של תקווה ושלום אינה נמדדת על פי תוצאות מיידיות. זוהי מצווה מעשית שעניינה בניית